

DEVLETÇİLİKTEN LIBERAL OLUŞUMA YÖNELEN TÜRK EKONOMİSİ

Ar. Gr. Erol KUTLU*

AT'ye tam üyelik başvurusu askıya alınan Türkiye, bu başvuru-yu yapmakla ekonomide liberal bir sistemin işleyişini taahhüt etmiştir. Bu görünüm içersinde ekonomi tarihi bir çok müdahaleler geçiren Türk ekonomisinin uyum kapasitesi üzerinde bir incelemede bulunmak gerekmektedir.

Başlangıç için, uzun yıllar önemli kamu hizmetlerinde bulunan Cumhurbaşkanımızın AT'ye girişimizi savunan söyleviden bazı bölümlerden hareket edeceğiz.

«1980'den beri devletçilikten liberal ekonomiye, başka bir deyişle yarı Sosyalist tipte planlı bir sistemden liberalleşme süreci içerisinde her bireyine büyük özgürlük sağlayan bir topluma geçtik (1). Değişimleri ve ithalatları serbest bıraktık, fiyat kontrollerini kaldırdık, devlet gelirlerinin tümünü sadece altyapının gerçekleştirilmesine harcadık. Girişimcilere ve özel sektöre serbest hareket etmeyi sağladık. Özelleştirme politikasını ele aldık. Böylece yüzyıllardır baskı altında tutulan enerjiler bir anda kendilerini özgür buldular. Bu da Türk işadamlarının ve kuruluşlarının dış dünyada tutunmalarına imkan sağlamıştır. Ekonomik denge piyasa çerçevesi içinde kurulmuştur. Kalkınma artık sadece devletin iradesine bağlı değildir. Kendi ken-

(*) Anadolu Üniversitesi İİBF - İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi.

(1) Turgut ÖZAL, «La vacation Européenne de la Turquie», Revue Geopolitique, No. 24 Paris-KİŞ 1988-1989, s. 6-10.

dine büyüyen bir organik gelişme sürecini harekete geçirdik (2), şeklinde Adam Smith öğretisine yaraşır niteliktedir. Bu sözler ekonomi politikası ölçülerinin sınırlı çerçevesini aşarak şöyle devam etmektedir, «Türkiye'nin Batılılaşma reformlarının gerçekleştirilmesi, bugünkü Türk liberalizminin sosyo-kültürel temellerinin ortaya çıkararak «Kalkınmada gecikmiş bütün ülkelerde olduğu gibi, başta yapılması gereken şeyler ancak son da yapılabilmıştır». İlk batılılaşma reformları bize bir çok üstün görevliler, diplomatlar, şairler ve yeni reformcular kazandırmıştır. Genelde batılılaşma, özellikle ekonomik reformlar, rönesans sırasında iştirak edemediğimiz bu rasyonalist kültürü hazırlamamıza katkıda bulunmuştur. Ülkeler batılılaşarak modernleştiler ve modernleşerek batılaştılar (3)».

Türk liberalizminin tarihinin özgünlüğünü bu sözlerle rahatça kavrayabiliriz. Bununla birlikte sorun yukarıda söylenen gibi sadece evrensel tarihi bir gelişimin geç ulaşılan noktasını, yoksa kendi tarihinin akıp giden durumunu söz konusudur, bunu bulmak gerekir. Fark uygulamadadır. Çünkü sadece gecikmenin nedenleri üzerinde değil, aynı zamanda Türkiye'de şu anki mevcut şekliyle liberal sistemin özellikleri üzerinde de düşünmek gerekir. Bunun içinde Türkiye'nin ekonomi tarihinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

İzlenen ekonomik politikaların temelini oluşturduğu ölçüde 19 yy'dan itibaren girilen batılılaşma reformlarının mantığını kısaca özetlemek uygun olacaktır. Bu mantık defansif bir stratejiden ileri gelmektedir; artık askeri planda üstün bir batı tarafından başlatılan meydan okuma karşısında, galip gelenlerin modelini kabul ederek imparatorluğun bütünlüğünü sağlamak söz konusuydu. Gerçekten ilk reformlar askeri alanla olmakla birlikte, askeri durum kötüleştikçe reform yapma isteğinin artması bir tesadüf değildir (4). İmparatorluğun Avrupa kuvvetlerince büyük kısmı sömürgeleştirilmesinden sonra, ekonomi seçkin reformcuların menfaat sağlamalarına neden olmakta gecikmedi. Bu durum 1923'te bütün açıklığıyla sahnelenmiştir. 1923'te yapılan I. İzmir İKTİSAT KONGRESİ'nin açılış konuşmasında M. Kemal ATATÜRK şöyle diyordu «Büyüklikleri ne olursa olsun, ekonomik zaferlerle desteklenmedikçe politik ve askeri zafer-

(2) Turgut ÖZAL, *La Turquie en Europe*, Plon, Paris-1988, s. 224, 247, 248.

(3) Turgut ÖZAL, *La Turquie en Europe*, s. 224 ve 248.

(4) Cengiz AKTAR, *L'occidentalisation de La Turquie* (Türkiye'de Batılılaşma) L'Harmattan, Paris-1985.

ler sağlamlaştırılmaz» (5). Böylece askeri ve politik alanlarda bir ülkenin kurabileceği güçlü ilişkilerin sıkı bir şekilde ekonomik güce dayandığından yola çıkarak, ATATÜRK ve arkadaşları açık bir ifadeyle, ülkenin ekonomik kalkınmasının gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Bu bakımdan görüşleri, politik bağımsızlık ile ekonomik bağımsızlığı bir tutarak, batılılaşma reformları mantığında yer almaktadır.

Bu kalkınma isteğinin doğal sonucu olarak, uluslararası uzmanlaşmanın ricardien görüşünün reddi ile beliren sanayileşme isteği ortaya çıktı. Bu alanda Liberaller ve devletçiler arasında antlaşma sağlanmış oldu. Gerçekten, Kamu yetkililerin, Batı'nın tahıl ambarı olmayı kabul ettikleri 1950'li yılların başlarındaki (1950-1953) kısa süren dönem haricinde, arka arkaya iktidara gelen hükümetler liberal veya devletçi olsunlar, korumacı politikalar izlemişlerdir. Bu bakımdan, liberaller ve devletçiler arasındaki tartışmaların bütünü, ekonomi teorisi uygulamaları üzerinde olmayıp, devletin herbiriyle ilgili görevlerinin dağıtımının belirlenmesinin ve sanayileşme gayretleri içerisinde kişisel önceliğin etrafında dönmektedir.

1. 1920'li YILLARIN LIBERALİZMİ

Eğer ekonomik kalkınma hedef olarak belirlenmiş ise, geriye tasarruf modelinin seçimi kalıyor. Cumhuriyetçiler tarafından seçilen model başlangıçta liberaldi. Bununla birlikte, eğer kalkınma görevi özel teşebbüsten bekleniyorsa, yine de devletin varlığı devlete yüklenen özel fonksiyonlarla sınırlandırılmaz. Buna karşılık kamu yetkilileri bütün imkanları kullanarak özel tasarrufu teşvik etmeyi ve bu tasarrufları sanayi kesimine kanalize etmeyi denemişlerdir. Ticari özel sermaye birikimini uyararak, yeni yöneticilere bel bağlamışlardır (6). Kamu kesimi bu amaçla özel sermaye için önemli bir birikim kaynağı teşkil ediyordu. Sanayi sektöründe ulaşılan gelire gelince, devlet desteği «Sanayiye Teşvik Kanunu» ile iyice belirginleşti. Ayrıca hükümet Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1924) hükümleri gereğince 1928'e kadar yeni gümrük sınırlamaları getirmemekle yükümlü olmasına rağmen korumacı bir politika izlemek amacıyla, genellikle ithalat monopollerleriyle birlikte üretim monopollerini elin-

(5) Afet İNAN, İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat - 4 Mart 1923, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1982, S. 64.

(6) S.I ARALOV, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, Burçak Yayınevi, İstanbul-1967.

de tutarak bu antlaşmanın kaçamak noktasını bulmuştur. Fakat bu ayrıcalıklar özel sermayeyi teşvikte kendi kapasitesi içinde sınırlı kalmış, özellikle bu sermayeler daha kazançlı ticari aktiviteler tarafından toplanmaktadır.

1923-1929 dönemi sanayi üretiminde elde edilen % 8,5'lik büyüme oranı, aynı dönemde % 10,9 ulaşan GSMH oranı ile karşılaştırılmalı olarak, bu sektörde nisbi bir dinamizm eksikliğini göstermektedir. Gerçektende temel tüketim malları sektöründe ithal mallarının, ulusal ürünlerle ikamesi sağlanmasına rağmen, performansları kamu yetkililerinin beklentilerinin altında kalmıştır (7). Bu andan itibaren, sanayi faaliyetlerine devletin doğrudan iştiraki ile özel sektörün eksikliklerini doldurma düşüncesi hakim olmaya başlamıştır. Ödemeler bilançosu açıklarının artma teklisesi, değişim mallarının bozulmasına bağlı olarak (1929 krizi tarafından arttırılmış) bu düşüncüyü Cumhuriyetçi elitlerin tarafına doğru güçlendirmiş ve devletçilik prensibinin uygulamaya konmasını öne almıştır.

2. DEVLETÇİLİK VE SANAYİLEŞME PLANLARI

İlk önce iktidardaki tek parti CHP programında (10 Mayıs 1931), daha sonra Cumhuriyetin oluşumunda (5 Şubat 1937) yer alan devletçilik prensibi, Beş Yıllık Sanayileşme planlarının kabulü ile somutlaşmış ve sonrasında ithal ikameci strateji üzerinde yoğunlaşmıştır. Uygulamaya konulmaları sonrasında; öngörülen yatırımlar için gerekli donanım malları arzının II. Dünya Savaşı nedeniyle karşılanamaması, II. Beşyillik Sanayi Planının (1938-1942) sonuçlarını olumsuz yönde etkilemesine rağmen Sanayi Sektöründe büyümeyi uyarmıştır. Gerçektende bu durum, 1933-1939 döneminde yıllık % 11,6'lık büyüme hızına ulaşarak önceki dönemin % 8,5'lik büyümesini geçmiştir. İthal ikameci strateji politikasının başarısına gelince, hedeflerin altında kalınmasına rağmen, temel tüketim malları sektörlerinde önemli ölçüde somut gelişmeler sağlanmıştır (8).

Bu gelişmelerde devlet lokomotif rolünü üstlenmiştir. 1929-1939 döneminde kamu yatırımlarının GSMH içerisindeki payı % 3,5'den % 6,1'e ulaşmıştır. (Bu yaklaşık toplam yatırımların % 50'si) Kamu

(7) Yahya S. TEZEL, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Yurt Yayınevi, Ankara-1982, s. 259-260.

(8) Yahya S. TEZEL, Cumhuriyet..., s. 259-260.

yatırımlarındaki bu genişleme, bir taraftan kamu tasarruflarındaki artış ile, diğer taraftan da devletin bankacılık sisteminin kredileri üzerindeki pozisyonu ile finanse edilmiştir.

Eğer bu durum, özel sektörün yok olması ile kamu sektörünün genişlemesini tanımlıyorsa, bu yine de özel sektörün çıkarlarına ters düşmemiştir. Çünkü iş çevreleri en kârlı etkinlikleri inisiyatifi kendi ellerinde tutarak sanayi etkinliklerinde devletin varlığını istemişlerdir. 1922 yılında bu çevrelere yakın bir gazeteci «Bizde sanayiye kurabilecek devlettir» diyor ve ekliyor. Bununla beraber, bizim istediğimiz devletçilik, özel teşebbüse hiç yer bırakmayacak aktiviteleri değil, ağır sanayi ile ilgili olanıdır» (9). Karşılıklı olarak devletçi söylev, özel sektörün kalkınmasında devlet eliyle yapılan sanayinin sürükleme etkisi ve girişimde bulunma özgürlüğünün temel prensibi üzerine dikkati çekmektedir. I. Beş yıllık sanayileşme Planının (1933-37) sunuş yazısında belirtildiği gibi, Özel Sektörle rekabet içinde olan devlet ağırlıklı bir sanayi söz konusudur. Bu sanayi, sanayicilere ve özel girişimcilere kârlı bir sanayileşmeyi geliştirme imkanı sağlayacaktır. Bu açıdan 1920'li yılların liberalizmi ile 1930'lu yılların devletçiliği arasındaki farklılık, Cumhuriyetçi elitlerin ideolojik eğilimlerinin değişmesinde değil, özel sektöre yardımcı olma biçiminde yer almaktadır (10).

3. SAVAŞ SONRASI LIBERALİZMİ

Dış ve iç faktörlerin ortak canlılığıyla, devletçilik prensibi II. Dünya Savaşını takip eden yıllarda yavaş yavaş terk edildi. Bir taraftan savaş yıllarında benimsenen güdümcü eğilimlerden hoşnut olmayan iş çevrelerinin istekleri, diğer taraftan çoğulcu bir demokrasinin yerleştirilmesi çalışmaları, savaş sonrası ekonomi politikalarının yönünü belirlemiştir. Büyümeyi hızlandırma isteğinin sonucu olan dış finansman ihtiyacı, özel sektöre artan bir ayrıcalık veren ekonomik sistem doğrultusunda baskıları arttırmıştır. Gerçekten de bu sonucun kabulü, Amerikan uzmanları heyeti'nin tavsiyelerine uygun olarak hazırlanmış, 1945'deki devletçi kalkınma planının yerine, daha liberal başka bir planın konmasında belirtildiği gibi Marshal Planı'na (11) Türkiye'nin katılım şartlarından birini oluşturmaktadır.

(9) Korkut BORATAV, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yayınları, Ankara-1982, s. 41.

(10) Yahya S. TEZEL, *Cumhuriyet...*, s. 222.

(11) Kenan MORTAN-Cemil ÇAKMAKLI, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, Altın Kıtıplar Yayınevi, İstanbul-1987, s. 67.

Bu planda öngörülen, yatırımların % 50'si büyüklüğündeki dış finansman ihtiyacında olduğu gibi, sektörel seçimler dış baskıların genişliğini ortaya koymaktadır.

Politik alanda, Cumhuriyetçiler tarafından gerçekleştirilen devletçilik prensibinin yumuşatılmasına rağmen, liberal kaynağın birleştirilmesi 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile ortaya çıkmıştır (12). Fakat Demokratların liberal girişimi, bunu mümkün kılan dış finansman kaynaklarının kesilmesi nedeniyle, haklı olarak kısa sürdü. Gerçekten de, 1950-1954 yılları arasında Türkiye 400 milyon \$ lık bir dış krediden yararlanmıştı. Ticaret açığının % 80'ini finanse eden bu krediler sayesinde, aynı süre zarfında saptanan GSMH'sı % 9'luk büyüme oranına erişiliyordu (13). Bu dönemde borçlanma düzeyi aşırı genişleyen Türkiye'den IMF borçlarını yeniden düzenlemesini istedi. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan dış finansman araçlarının blokajı, 1954-1961 yılları arasında büyümenin sürdürülmesi açısından olumsuz bir durumdu. 1954'ten itibaren hükümet, bir yandan ABD'nin şartlı ve kısıtlı yardımları, diğer taraftan yüksek büyüme hızının devam ettirilmesinin politik gerekliliği arasındaki çelişkiyi idare etmeye zorunlu kalmıştır. İç politikadaki baskılar mevcuttu. 4 Ağustos 1958'de istikrar tedbirlerini kabul ederek, OECD ve IMF'nin boşluğunu doldurmak için Avrupa, hatta Rusya'dan çareler arıyorlardı. İşte bu genel ekonomik durum içerisindeki Türkiye, 31 Temmuz 1959'da AT'ye ortaklık başvurusunu yaptı.

Türkiye'nin ithalat kapasitesini sınırlayan dış finansman kaynaklarının blokajı karşısında demokratlar iç talebin hızlı gelişmesini karşılamak amacıyla ithal ikameci presedürü hızlandırmaya karar verdiler. Fakat bu istek paradoksal bir durum oluşturdu. İktidara gelmeden önce kamu sektörünün satılmasını öneren demokratlar, üretimin hızla artırılması emrine karşı, özel sektörün zayıflıklarını kapatmak amacıyla, kamu sektörünün geliştirilmesi için baskı yapıyorlardı. Gerçekten de, daha önceden söz verildiğinin tersine, devletin ekonomik kuruluşlarını özelleştirmekten uzak, devlete ait yeni kuruluşlar yaratıldı ve sanayi yatırımları içerisinde kanunun payı 1950'de % 57 iken 1960'da % 78 oldu (14). Bu paradoksal tutum, iç politik

(12) Yakup KEPENEK, *Türkiye Ekonomisi*, O.D.T.Ü. Yayınları, Ankara-1983, s. 123.

(13) OECD, *Situation économique en Turquie*, (Türkiye'nin ekonomik durumu) Paris-1960, s. 30.

(14) Makine Kimya Endüstrisi, Et Balık Kurumu, Türkiye Çimento, Türk Petrolleri

baskıdan kaynaklanan ithal ikameci stratejinin sürdürülmesinin kanıtı olmaktadır. Sanayi sektörünün gelişmesi (1954-1961 döneminde yıllık % 10,1'lik büyüme hızına ulaşmıştır) bir önceki dönemin (1950-1954 dönemi yıllık % 8,9) gelişimini aşmış ve faaliyetlerin tümü için saptanan yıllık % 4,2'lik büyüme hızının üzerinde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda, ithalatlardaki tüketim mallarının nisbi payı, 50'li yılların birinci yarısı boyunca % 20'ler civarında sabitken, 1960'da yarıyarıya azalmış ve % 10'da tutulmaya çalışılmıştır (15).

Eğer demokratlar kamu sektörünün gelişmesine engel olabilse-lerdi, özel sektöre olan inançlarını yitirmeyeceklerdi. İktidar oldukları sırada kamu sektörüne yardım sürdürüldü. Devletin ekonomik kuruluşları, özel sektör kuruluşları tarafından girdi olarak kullanılan ürünler için düşük fiyat politikası (hatta maliyetlerin de altında) uygulandı.

4. 1960: SOSYAL HUKUK DEVLETİ - KARMA EKONOMİ VE PLAN-LAMA

1960'lı ve 1970'li yılların ekonomi politikaları, 1950'li yılların ekonomi politikalarıyla aynı kaldı ve aynı engellerin etkisi altında benzer gelişmeler gösterdi. Tabii sonuç olarak da Senaryo, izleyen 1960'lı ve 1970'li yılların sonunda da periyodik olarak gerçekleşmiştir. Özetle, birbirlerini izleyen hükümetler, büyümeyi dış finansman araçlarına bağımlı kılan yetersiz iç tasarruf engeli altında hızlı gelişen iç talebi karşılamaya çalışmışlardır. Koruyucu devlet kavramına ek olarak 1960 Anayasası içerisine «Sosyal Hukuk Devleti» kavramının girişi, 2. Dünya savaşını takip eden yıllarda oluşan rahata kavuşma arzuları, hükümetlerin politikaları üzerinde gittikçe daha da ağır basan bir toplumun varlığını kurumsallaştırmaktan başka bir şey yapmamıştır. Bazı dönemlerde «Sosyal uyanış ekonomik kalkınmayı» geçmiştir.

Hiç değişmeyen bir büyüme baskısı 1960 ve 1970'li yılların hükümetlerini dış sermayenin maddi bağımlılığını gerektiren, genişlemeci politikalar izlemeye sürüklemiştir. Bu amaçla, zamanın Liberal hükümeti antikominist ideolojisine rağmen, Türkiye tarafından uygu-

(TPAO), S.E.K.A, Demir Çelik gibi başlıca ekonomik kuruluşlar bu dönemde yaratıldı.

(15) Yakup KEPENEK, *Türkiye...*, s. 152.

lanan kalkınma stratejisine ve hedeflerine ulaşmak için, batı finansal yardımının kopma noktasına gelmesinin etkisini geçici olarak azaltmak amacıyla 1960'lı yılların ikinci yarısı boyunca Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmakta tereddüt etmemiştir (16). Aşağı yukarı 12 yıl sonra, batılı finans çevrelerinin değişmemesine karşılık, Ecevit'in sosyal demokrat hükümeti de aynı yolu denedi ve IMF'in şartlarına boyun eğmeden önce, fazla başarılı olmayan, benzer bir adım attı. Demirel hükümetinin yazgısında, (10 Ağustos 1970'de, IMF ile teminat antlaşması imzalamaya zorlayan Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulması nedeniyle) pek farklı olmadı.

1970'li yılların başı, 1972 ve 1973'de ticaret açığının tamamını kaplayan Avrupa'daki göçmen Türk işgücünün gönderdiği fonlardaki beklenmedik artışa bağlı olarak, dış baskılarda bir azalma gözlendi. Fakat bu finansman aracı petrol şoku karşısında ve dahası büyümeyi hızlandırmayı amaçlayan bir politikanın ihtiyaçlarını karşılamada kısa sürede yetersiz kaldı. Gerçekten de uluslararası finans piyasalarında petrol-doların yoğun akımının neden olduğu sermaye fazlalığından faydalanarak, bu politikalar, dış borcun ölçsüz kullanımına neden olmuştur. Türkiye'nin dış borcu 1973'de 3,3 milyar dolar iken, 1978'de 14 milyar dolara ulaşmıştır. Eğer bu genişlemeci politikalar 1971-1977 döneminde % 7,2'lik bir büyüme oranına ulaştırmasına rağmen, yine de istikrar politikalarını yeniden gündeme getiren finansal krizi önlemek mümkün olmadı.

Bu çerçeve içerisinde, 1960 Anayasası içersine sokulan Karma ekonomi ve planlama kavramları daha ilk anda merkezleşmiş bir ekonomi düşüncesini çağrıştırmasına rağmen, 1950'li yılların işleyiş şemasına uygun olarak, özel sektöre devlet yardımını rasyonelize etme isteğini yansıtmaktadır. Gerçekten de, Devlet Planlama Dairesi tarafından hazırlanan beş yıllık kalkınma planları, kamu yatırımlarını, yatırım ve aramaları sektörlerine yönelterek, yukarıda açıklanan darboğazların olumsuz etkilerini yok etmek olduğu gibi, tüketim malları sanayinde yoğunlaşmış özel sektörü desteklemeyi amaçlamıştır. 1963-1980 dönemi ithalatların ikamesinin büyük bir bölümü aramaları sektöründe (toplam ikamenin % 63'ü) ve yatırım malları sektöründe (% 25,6) gerçekleşmiştir. Buna karşılık, tüketim malları sektöründe (% 14,1) gerçekleştirilen çok düşük kalmıştır (17). Fakat tüketim malları

(16) Kenan MORTAN, Cemil ÇAKMAKLI, *Geçmişten...*, s. 248.

(17) Halil SEYİTOĞLU, *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikaları*, Turhan Kitapevi, Ankara-1982.

sektörünün hakim olduğu sanayileşmenin çelişkilerini ortadan kaldırmaya adanan bu gayretlerin gereksiz olduğu ortaya çıkmış ve bu sektörün etkinliği ithalatlara bağımlı kalmıştır. 1970'li yılların sonundaki dış ödemeler krizi esnasında tüketim malları sanayisinin büyük bir bölümünün felç olması, ithal ikameci politikaların başarısızlığını göstermektedir.

5. 1980: İSTİKRAR POLİTİKALARI VE LİBERAL SÖYLEVE GERİ DÖNÜŞ

I.M.F.'nin baskısı altında, ithal ikameci sanayileşme modelinin durdurulması, Türk ekonomisinin yavaş yavaş dışarıya açılmasına neden olmuştur. 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ile tavsiye edilen bu yön değişikliği, ihracatların gelişmesine öncelik veren, 1980'li yılların ekonomi politikalarının esas karakteristiğini oluşturmaktadır. Gerçekten de, ihracatların büyümesi, 1980-1990 yıllarını kapsayan 10 yıl % 20'lik bir ritim yakalayarak, son 40 yıldır görülen dış baskıyı yok etme amacını taşıyan bu ayrıcalığın kanıtı olmaktadır.

Resmi söylev, dış ticaret cephesinde elde edilen başarıları, hükümet politikası tarafından serbestleştirilmiş piyasa güçlerine bağlamasına rağmen, Türk ekonomisinin açılması devletin yoğun müdahaleleri aracılığıyla sıkı bir şekilde çerçevelenmesi ile yakından ilişkilidir. Çünkü askeri rejim ve 1982 anayasası sosyal istekleri susturmaya yardımcı olması, bu şekilde ihraç edilebilir bir artığı çıkarmaya izin vererek bu artığı dış pazarlarda rekabet edebilir hale getirmesi gerekirdi. Bu genel durum içerisinde, hükümetin etkinliği, değişme oranı konusunda müdahalelerin katı çerçevesini aşarak, ihracata teşvikte kamu fonlarının yoğun güdümü ile kendini göstermiştir. 1981-1984 yılları arasında ihracata verilen sübvansiyonların tutarı imal edilen ürünlerin yaklaşık % 20'sini kapsıyordu. Bu dönem içerisinde imal edilen ürünler ihracatı hızlı bir artış göstermiştir (yılıda % 25). Kamu kesiminin özel sektöre yardım ettiği 1920'li yıllar ile arasındaki fark ise, büyümeyi sağlayabilecek rekabet edebilir ihracatçı bir sanayiye ortaya çıkarma isteğidir.

Bununla beraber, eski yardım şekilleri şüphesiz biraz daha yumuşatılmış ve her zaman güncelliğini korumuştur. Eğer iş çevreleri ihracatı teşvik tedbirlerini onaylıyorlarsa dışarıya doğru tam bir açılma konusunda o kadar samimi değillerdir. Gerçekten de bazı sanayi odaları yetkililerinin itiraf etmekte tereddüt etmedikleri; Topluluğa

ortaklık başvurusu ile ilgili olarak medialardaki olumlu tutumları, hükümetin desteğini koruma kaygılarına bağlıdır. Aynı zamanda, kamu yetkilileri geçmişte desteklenmiş bir sanayinin zayıflıklarının bilinci içerisinde, gerçekçi bir açılım politikasını seferber etmekten vazgeçiyorlar. Çünkü, 1983 kasımında kantitatif sınırlamalar kaldırılmış ve gümrük vergileri azaltılmış olsa da, anlaşılması oldukça kompleks, bütçe dışı fonlardaki vergi sistemi kamu gücünün insafına kalmış, istediği gibi bir korumacılık yerleştirmesine, uygulamasına izin vermektedir.

Devletin ekonomik hayata katılımı konusuna gelince, temel göstergeler, geçen on yıllık dönemin başından beri izlenen ekonomik politikaların önemli temel direklerinden birinin kaldığını gösteriyor. 1980-1990 döneminin tamamında toplam yatırımların ortalama % 57' sini temsil eden kamu yatırımları, yenilenen politikaların ayrıcalıklı enstrümanı olmaya devam ediyorlar. İmalat sanayi yatırımları içerisinde Kamu'nun payı bir düşme göstermesine rağmen, (1970'de % 57'den 1980'li yıllarda % 29'a düşerken) 1930'lu yılların sanayileşme politikaları gereği düzenlenmiş Kamu iktisadi teşebbüslerinin varlığı, ülkenin ekonomik hayatında etkili olmaktadır.

Ekonomide devletin yoğun varlığının diğer bir göstergesi de, 1989'da GSMH içerisinde % 30'lar sınırına ulaşan kamu harcamalarının şaşırtıcı gelişimidir. Bu pay oranı Cumhuriyet tarihinde iktir. Gerçekten de GSMH içindeki merkezi yönetim bütçe payının gelişimi belli bir istikrar gösteriyorsa, büyük bir çoğunluğu 1980'den sonra yaratılan bütçe dışı fonların hesaba katılması bu bulguyu tersine çeviriyor (18). 1988'de bu fonlar sayesinde gerçekleştirilen harcamalar GSMH'nin % 6,7'sine ulaşıyordu. Kullanılabilir tasarruf üzerinde devletin genişleyen para talebi ile kendini gösteren kamu harcamalarındaki bu artış iş çevreleri tarafından tepkiyle açıklanmıştır. Onlara göre, kamu fonları esas olarak alt yapı işlerinde kullanılmış olsa da bu gelişme kamu sektörünün ağırlığının azaltılması amacı ile ters düşmektedir. Çünkü sermaye piyasası üzerinde borç alma maliyeti pahalılaştığı gibi, kullanılabilir fonların ağırlığını azaltarak, özel sektörün kalkınmasını engellemektedir (19). Bu genel durum içer-

-
- (18) Oğuz AYAN, Ali Rıza AYDIN, **İstikrar Politikasından Fon Ekonomisine**, Teori Yayınları, Ankara-1987.
- (19) TÜSİAD, **1980 sonrası Ekonomide Kamu-Özel Sektör Dengesi**, İstanbul-1988 ve **Piyasa Ekonomisi ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul-1987.

sinde, özel sektör aktivitelerini bulunduğu düzeyde tutmak için gerekli sermaye yetersizliği olduğu sürece, özelleştirmeler özel sektörün ilgisini çekmeyecektir.

SONUÇ

Günümüz Türkiye'sinin ekonomi tarihi üzerinde gerçekleştirmiş olduğumuz bu analiz, ekonomik hayatta devletin değişmez varlığını ortaya koymuştur. İncelediğimiz tarihsel bölümlerin önemi söylevin içinde yer alan değişimlerle sınırlanmaktadır. Kamu sektörünün gelişimi, pratiğe dönüştürülmesine bakılarak, bu söylevin alabileceği mesafeleri açıklığa kavuşturmakta ve devlet denetiminin önemini ispatlamaktadır.

Cumhuriyetin kurucuları için devletin varlığı, kendi kendilerine ilan ettikleri kalkınmayı çerçevelendirmede onları zorlayan sosyal dinamizm eksikliği ölçüsünde bir gerekliliktir. Eğer 2. Dünya Savaşı'nın çıkışına kadar kamu yetkilileri tek parti rejimi çerçevesinde büyük talep artışlarını ve arzların yapılarını birlikte kontrol edebildilerse, bu durum çoğulcu parlamenter bir rejime geçişle ifade edilen 1950'li yılların başından itibaren değişikliğe uğramıştır. Bunun sonucu olarak talebin büyüyen otonomisation'u, ulusal üretim yapısının sınırlı kapasitesi ve yeni ihtiyaçların ortaya çıkması arasındaki dengesizliği beraberinde getirmiştir. Dış finansmana başvurusu sınırları hızlı bir şekilde daralınca bu dengesizlik, yalnızca üretim içerisindeki devletin aktif rolü, özel teşebbüsün çekingencek gösterdiği oranda önem kazanmaktadır. İthal ikameci kalkınma modelinin zaıfıkları bu arada hızlı bir şekilde ortaya çıkıyordu. Bu ise kamu yetkililerini, ihracatçı sektörleri kalkındırmayı amaçlayan politikaları kabul etmeye zorluyordu. Her defasında ihracatı canlandırma devlet kökenli oluyordu. Resmi söylev, temellerini liberal ekonomi teorisinden almasına rağmen, gerçek bir ekonomik ve Sosyal dinamiğin yokluğu, «Homo Economicus» postulatı içerisinde varsayılan dinamik, bu söylevi uygulama sahasının ardındaki ideolojik bir kavram gibi göstermektedir.

Bu görüş açısıyla, Türk liberalizmi, kamu sektörünün azlığı veya çokluğu arasındaki alternatifte değil, devlet denetiminin bazı şekillerinin kritiğinde anlamını bulmaktadır. Gerçekten de günümüz Türkiye'sinin tarihi özel teşebbüsün yardım gören karakterinin kanıtı olmakta ve kamu sektörünün özelleştirilmesini istemekten öte, yalnızca gerekliliğinde bunun kullanılabilceğini ileri sürmektedir.

Karma ekonomi kavramı, Avrupa Topluluğu'nun bazı ülkelerinde nisbi bir başarı elde ettiği zamanlar da Türkiye'nin durumu da aynı olaylardan kaynaklanmıyor mu diye sorulabilir. Fakat bir tarihi ilerlemeden hareketle son olarak, şöyle söyleyebiliriz. Eğer Türkiye'nin liberalizm yolunda daha kateteceği mesafe varsa, buna karşılık iki savaş arası liberalizm krizinde batı demokrasilerinin cevabı olan, uzun bir karma ekonomi deneyimi vardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKTAR, C.: L'occidentalisation de la Turquie, L'Harmattan, Paris, 1985.
- ARALOV, S.I. : Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1967.
- AYAN, O. AYDIN, A. : İstikrar Politikasından Fon Ekonomisine, Teori Yayınları, Ankara, 1987.
- BORATAV, K. : Türkiye'de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- İNAN, A. : İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat 4 Mart 1923, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982.
- KEPENEK, Y.: Türkiye Ekonomisi, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1983.
- MORTAN, K. ÇAKMAKLI, C. : Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1987.
- ÖZAL, T. : «La Vocation Européenne de La Turquie, Revue Géopolitique, No 24, Paris, 1988-1989.
- ÖZAL, T. : La Turquie En Europe, Plon, Paris, 1988.
- SEYİTOĞLU, H. : Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikaları, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.
- TEZEL, S.Y. : Cumhuriyet Tarihinin İktisat Tarihi (1923-1950), Yurt Yayınevi, Ankara, 1982.
- OECD : Situation Economique En Turquie, Paris, 1960.
- TÜSİAD : 1980 Sonrası Ekonomide Kamu-Özel Sektör, İstanbul, 1988.
- TÜSİAD : Piyasa Ekonomisi ve Türkiye Uygulaması, İstanbul, 1987.